

# TOOLKIT

*Herkenning, detectie en  
doorverwijzing bij signalen  
van seksueel geweld bij  
(Oekraïense) vluchtelingen*



INSTITUUT VOOR  
DE GELIJKHEID  
VAN VROUWEN  
EN MANNEN

.be

# Inhoudstafel

<b>Voorwoord</b>	<b>i</b>
<b>Inleiding</b>	<b>1</b>
<b>I. Procedure voor doorverwijzing</b>	<b>2</b>
<b>II. Toolkit</b>	<b>2</b>
STAP 1. Intake via nulde- en eerstelijnsdiensten	2
A. Vooraf	2
B. Mogelijke vragen om een gesprek te starten en geweldsignalen te detecteren	4
C. Mogelijke gevolgen van het gesprek	6
STAP 2. Tips bij doorverwijzing naar psychosociale en/of socioculturele initiatieven	7
A. Psychosociale initiatieven	7
B. Socioculturele initiatieven	8
STAP 3. Doorverwijzing naar reguliere hulpverlening	8
<b>Contactgegevens</b>	<b>9</b>
<b>Bibliografie</b>	<b>10</b>

## Voorwoord

Op 8 maart 2022 publiceerde het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, samen met andere mensenrechtenorganisaties, een opiniestuk waarin de aandacht werd gevestigd op de specifieke kwetsbaarheid van Oekraïense vluchtelingen voor (seksueel) geweld en op de noodzaak aan een specifiek beleid om hen hiertegen te beschermen.

Inmiddels werden al verschillende initiatieven op poten gezet, zoals sensibiliseringsacties, maar ook psychosociale en socioculturele projecten om potentiële slachtoffers op een uiterst laagdrempelige, vertrouwelijke en cultuursensitieve manier een luisterend oor te bieden, situaties (bv. van geweld) bespreekbaar te maken en een mogelijke hulpvraag te detecteren.

Met deze toolkit willen we professionals een praktisch houvast bieden bij deze hulp aan en doorverwijzing van potentiële slachtoffers van (seksueel) geweld. De toolkit werd uitgewerkt in samenwerking met verschillende deskundige migrantenorganisaties op het terrein en Oekraïense vluchtelingen. We willen deze organisaties, met name FMDO vzw, *Elles sans frontières asbl*, CIRÉ asbl, Vluchtelingenwerk Vlaanderen, *La Voix des Femmes* en de Oekraïense vluchtelingen dan ook van harte bedanken voor hun belangrijke bijdragen.

De specifieke psychosociale, *outreaching* projecten van FMDO vzw, *Elles sans frontières asbl* en *La Voix Des Femmes*, waarnaar verwezen wordt in deze toolkit, werden ondersteund door de Vlaamse minister van Gelijke Kansen, de Brusselse staatssecretaris voor Gelijke Kansen en de minister van Gelijke Kansen van de Franse Gemeenschap.

## Inleiding

Sinds de uitbraak van de oorlog in Oekraïne werden in België reeds tal van Oekraïense vluchtelingen opgevangen, zowel door familie van de vluchtelingen, in gastgezinnen of in opvanginitiatieven. Vluchtelingen zijn echter uiterst kwetsbaar voor seksueel geweld, ook buiten de context van mensenhandel. Uit het UN-MENAMAIS-onderzoek op vraag van Belspo<sup>1</sup>, blijkt dat **84%** van de verzoekers om internationale bescherming al seksueel geweld meemaakte, **61%** maakte dit geweld mee in de laatste 12 maanden. De meeste slachtoffers verbleven op dat moment al in België. **21,1%** van de totaal gerapporteerde verkrachtingen en **17,7%** van de aanrandingen vond plaats na aankomst in België. Slachtoffers **melden dit geweld echter niet** bij formele autoriteiten en **zoeken uiterst zelden hulp**. Daarnaast is het ook niet altijd makkelijk voor professionals die in contact komen met vluchtelingen om signalen van mogelijke geweldsituaties **te herkennen, detecteren en bespreekbaar** te maken.

Net daarom ontwikkelde het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen deze **toolkit** met zeer laagdrempelige, praktische en cultuursensitieve vragen, die **een inspiratiebron vormt voor nulde- en eerstelijnsprofessionals<sup>2</sup> om een gesprek aan te gaan** met (Oekraïense) vluchtelingen<sup>3</sup> en signalen van mogelijke **probleem- of geweldsituaties te leren herkennen en detecteren**. Daarnaast worden ook praktische vragen opgelijst over hoe doorverwezen kan worden naar psychosociale en socioculturele, *outreaching* initiatieven (bv. praatgroepen, workshops ...). Deze initiatieven hebben tot doel om op een laagdrempelige manier een vertrouwensklimaat/voedingsbodem te creëren, zodat slachtoffers hun gedachten kunnen verzetten, lotgenoten kunnen ontmoeten ... en geweldsituaties bespreekbaar durven te maken. De toolkit werd uitgewerkt in samenwerking met partners van verschillende migrantenorganisaties en enkele Oekraïense vluchtelingen.

De toolkit kadert tevens binnen het advies dat het Instituut publiceerde over noodzakelijke initiatieven ter bescherming van deze kwetsbare vluchtelingen tegen (seksueel) geweld.



### Belangrijk

- Vluchtelingen **zijn extra kwetsbaar** voor seksueel geweld.
- **84%** van de verzoekers om internationale bescherming maakte al seksueel geweld mee.
- **61%** maakte dit geweld mee in de laatste 12 maanden.
- **21,1%** van de gerapporteerde verkrachtingen en **17,7%** van de aanrandingen vond plaats na aankomst in België.
- Geen enkel slachtoffer meldde dit bij de formele autoriteiten (bv. politie).
- Slachtoffers zochten uiterst zelden professionele hulp.

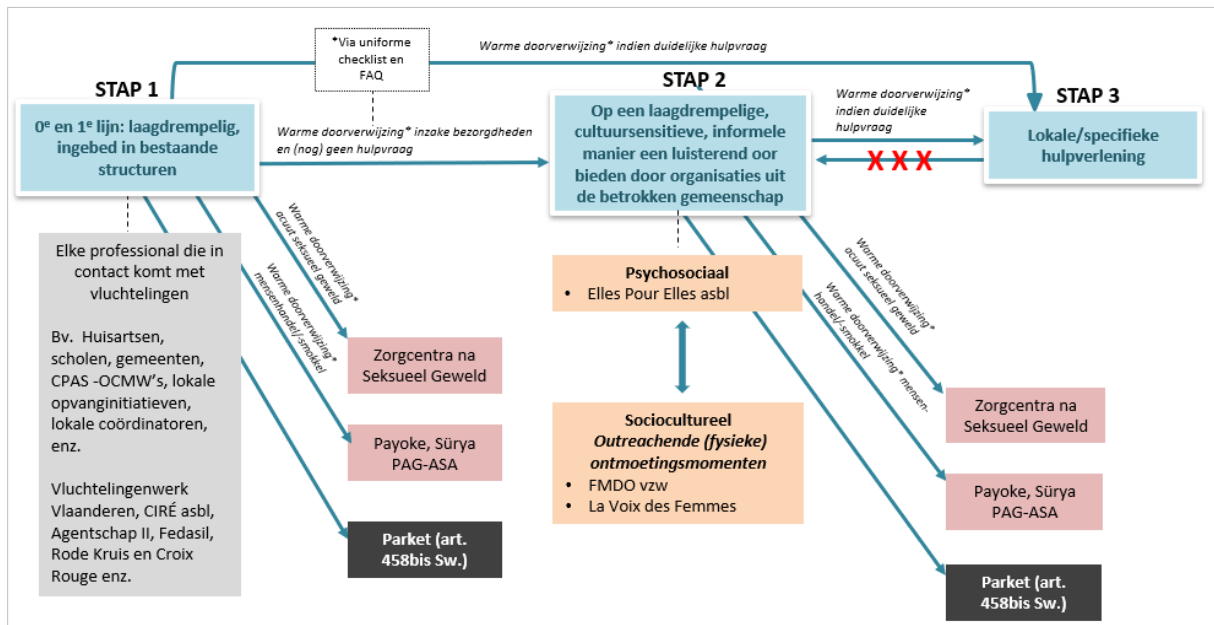
<sup>1</sup> BRAIN-be. (2021). UN-MENAMAIS: Een beter begrip van de mechanismes, aard, omvang en impact van seksueel geweld in België.

<sup>2</sup> Hoewel gericht aan eerstelijnsprofessionals, kan deze toolkit ook een leidraad vormen voor andere personen die dicht bij deze doelgroep staan, zoals leerkrachten, buddy's, opvanggezinnen ...

<sup>3</sup> Deze toolkit werd uitgewerkt in het kader van verschillende beleidsinitiatieven die genomen werden naar aanleiding van de oorlog in Oekraïne, maar kan uiteraard aangewend worden door elke professional die in contact komt met een vluchteling die (mogelijk) het slachtoffer werd van (seksueel) geweld.

## I. Procedure voor doorverwijzing

In het advies dat het Instituut publiceerde, wordt de procedure inzake doorverwijsmogelijkheden ter bescherming van kwetsbare Oekraïense vluchtelingen tegen seksueel geweld geïllustreerd aan de hand van onderstaande *infographic*. Elke stap wordt apart toegelicht, inclusief enkele voorbeelden, in hoofdstuk 2.



Visuele voorstelling van de doorverwijsmogelijkheden in functie van de bescherming van Oekraïense vluchtelingen

## II. Toolkit

### STAP 1. Intake via nulde- en eerstelijnsdiensten

#### A. Vooraf

- U heeft een **eerste (telefonisch/fysiek) gesprek**, bv. u bent werkzaam in een OCMW, als (huis)arts, als medewerker/-ster bij de infolijn Vluchtelingenwerk Vlaanderen, bij het Rode Kruis, CIRÉ asbl, als leerkracht, enz.
- De persoon contacteert u met **allerhande vragen en bezorgdheden** (bv. vragen over huisvesting, juridische vragen, vragen over de kinderen, autoproblemen ...).
- U bent steeds aandachtig voor (mogelijke) **situaties van slachtofferschap** van de persoon en/of (eventuele) kinderen.

- Enkele tips:



#### Algemene tips bij een gesprek (cf. infra 'B. Mogelijke vragen'):

- Gebruik cultuursensitieve en genderneutrale taal (vermijd 'wij'- 'zij'-taalgebruik).
- Vermijd stigmatiserende en beledigende taal.
- Vermijd woorden als 'slachtoffer', 'dader', '(seksueel) geweld'. 'Slachtoffers' vinden het vaak moeilijk zich als dusdanig te identificeren. Deze termen zijn vaak 'te groot' voor hoe 'slachtoffers' de situatie bekijken.
- Begin met algemene vragen (enkele ijsbrekers, cf. infra punt 'B' voor voorbeelden). Naarmate het gesprek vordert kan u meer specifieke vragen stellen.
- Creëer een sfeer van vertrouwen en benadruk de vertrouwensrelatie.



#### Tips bij het gebruik van een tolk<sup>4</sup>

Indien een beroep wordt gedaan op een tolk, is het belangrijk dat het gaat om een officieel geregistreerde tolk die de spreektaal beheerst en vertrouwd is met taboes rond seksueel geweld, seksualiteit enz. binnen de betrokken cultuur van de persoon. Idealiter is de tolk ook vertrouwd met het gebruik van sensitieve verwoordingen, terminologie, en non-verbale communicatie binnen de betrokken cultuur.



#### Tip: Laat de persoon in controle

Vluchtelingen maakten traumatische gebeurtenissen mee. Ze zijn hun houvast en controle over de situatie kwijt. Een situatie van geweld is steeds een erg ingrijpende, traumatische gebeurtenis, waarbij de persoon de controle over de situatie verliest.

Stel de persoon daarom gerust en minimaliseer niet. Geef de persoon altijd de controle over de situatie, laat hem of haar de keuze om te bepalen of hulpverlening gewenst is (tenzij in gevallen van art. 458bis, cf. infra).

<sup>4</sup> Hoewel hier toegepast op tolken, is dergelijke cultuursensitieve communicatie ook van belang voor andere beroepsgroepen die in contact komen met asielzoekers en vluchtelingen.

## B. Mogelijke vragen om een gesprek te starten en geweldsignalen te detecteren

### ➤ Enkele voorbeelden van mogelijke ijsbrekers:

- Hoe gaat het met jou? Hoe gaat het met je algemene gezondheidstoestand?
- Voel je je oké om met mij te praten?
- Hoe ziet je familiale/gezins situatie er momenteel uit?

>>> *Eventueel doorvragen:*

- Ben je alleen naar België gekomen of zijn er nog andere gezinsleden meegekomen?
  - Indien de kinderen ook mee op de vlucht zijn, stel o.a. volgende vragen:
    - Hoe gaat het met je kinderen/andere gezinsleden (bv. grootouders)?
    - Hoe voelen je kinderen/andere gezinsleden zich hier?
    - Gaan je kinderen hier naar school?
    - Hoe loopt het op school?

- Hoe ben je naar België gekomen?

>>> *Eventueel doorvragen:*

- Ben je op je reis naar België nog langs andere landen gereisd?
- Wanneer ben je aangekomen in België?
- Heb je hier een plaats om tot rust te komen?
- Heb je hier hobby's of andere mogelijkheden om aan vrijetijdsbesteding te doen?
- Heb je hier mensen waarmee je 'een babbel kan doen'?
  - Kun je hier iemand in vertrouwen spreken, in je eigen taal?
  - Ken je hier bv. lotgenoten?



### **Belangrijk**

Bij het stellen van dergelijke vragen is het belangrijk om de persoon op zijn of haar gemak te stellen, de persoon kan bijvoorbeeld bang zijn om de opvang in het gastgezin of om de opvangplaats te verliezen.

### ➤ Voorbeelden van specifieke vragen:

- Vragen naar de verblijfscontext:

- Waar/hoe verblijf/verblijven je/jullie hier?
  - Bv. verblijf je in een opvanggezin?

>>> *Indien ja → stel o.a. volgende vragen:*

- Hoeveel gezinsleden zijn er?
  - Gaat het bv. om een alleenstaande?
- Hoe loopt het in het opvanggezin?
  - Bv. krijg je voldoende ruimte om je 'eigen ding' te doen?
  - Bv. Beschik je over voldoende privacy (bv. aparte slaapruijnte)?

- Zijn de regels in je opvanggezin veranderd sinds je aankwam?
    - Is je vrijheid beperkt of wordt hiermee bedreigd?
    - Heb je soms het gevoel dat je in de gaten wordt gehouden?
  - Zijn er soms spanningen in het opvanggezin?
    - Op welke manier?
  - Voel je je veilig in je opvanggezin?
    - Heb je je ooit onveilig of bang gevoeld?
  - In hoeverre voel je je veilig/zeker genoeg om je eigen grenzen aan te geven?
  - Zijn er bepaalde gedragingen die eerder ongewoon zijn?
    - Zo ja, welke?
  - Stel je je soms vragen bij of ben je soms geschrokken van bepaalde gedragingen van je opvanggezin of van sommige leden ervan?
    - Om welke gedragingen gaat het?
      - Bv. peilen of de persoon mee huishoudelijke taken dient op te nemen en hoe hij/zij zich hierbij voelt, hoe vaak dit gebeurt ...;
      - Bv. peilen of de persoon beschikt over voldoende privacy (bv. voor omkleden, douchen, aparte (slaap)ruimte ...);
      - Bv. peilen of er ooit bedreigd werd om de opvangplaats te verliezen.
  - Bv. verblijf je in een opvangplaats (bv. hotel, opvangcentrum ...)?
    - >>> *Indien ja → stel o.a. volgende vragen:*
      - Hoe loopt het in het opvangcentrum?
      - Zijn er soms spanningen?
        - Op welke manier?
      - Heb je je er ooit onveilig of bang gevoeld?
      - Stel je je soms vragen bij of ben je ooit geschrokken van het gedrag van personen in het opvangcentrum?
- Ben je ooit geschrokken van bepaalde gedragingen of verzoeken van mensen in je omgeving of anderen in België?
- Ben je ooit geschrokken van bepaalde gedragingen of verzoeken van mensen in je omgeving of anderen terwijl je op de vlucht was?



## C. Mogelijke gevolgen van het gesprek

### U heeft geen vermoedens.

U heeft een goed gesprek met de persoon. U heeft geen vermoedens van grensoverschrijdend gedrag of geweld.

### U heeft vermoedens, maar twijfelt.

! Let op de volgende signalen:

- *De persoon geeft aan zich niet oké of veilig te voelen om te praten, bv. deze antwoordt twijfelend op de vragen die worden gesteld of is terughoudend indien vragen worden gesteld.*
- *De persoon geeft blijk van spanningen of een onveilig gevoel in het opvanggezin of de opvangplaats.*
- *De persoon geeft te kennen over geen of weinig privacy te beschikken (bv. in één kamer slapen met een gezinslid, geen privacy om zich om te kleden ...).*
- *De persoon onthult tekenen van controleerend gedrag binnen het opvanggezin (bv. niet alleen boodschappen mogen doen ...).*
- *U heeft een 'niet-pluisgevoel'.*
- *En/of de persoon geeft zelf aan dat hij/zij verder nood heeft aan een gesprek (bv. over psychosociale aspecten) of een sociale activiteit.*

⇒ U verwijst warm door naar de organisaties binnen 'stap 2':

- Ofwel geeft u zelf de contactgegevens van een contactpersoon binnen de betrokken organisatie aan het vermoedelijke slachtoffer;
- Ofwel vraagt u toestemming aan het vermoedelijke slachtoffer om zijn/haar contactgegevens te delen met een contactpersoon van de betrokken organisatie.

### De persoon onthult tekenen van geweld (cf. infra stap 3)

- Ga na of het gaat om een inbreuk omschreven in art. 458bis Sw.\*.
- Verwijs door naar bestaande hulpverlening, o.a. (niet-exhaustief):
  - Voor acuut seksueel geweld: Zorgcentra na Seksueel Geweld (binnen de maand na het geweld);
  - Voor mensenhandel: Payoke, PAG-ASA, Sürya;
  - Andere vormen van geweld: bv. CAW, CGG ...;
  - In geval van ongewenste zwangerschap na bv. verkrachting: abortuscentra (Luna, Centre de Planning Familial, Zanzu ...);
  - ...
- In geval van nood: bel 112.



**\*Indien het gaat om een inbreuk omschreven in art. 458bis Sw<sup>5</sup>.**

- Zorgverleners, artsen, vertrouwenspersonen enz. zijn gebonden aan **het beroepsgeheim**. Indien men echter kennisneemt van ernstige en dreigende feiten van seksueel geweld, zoals omschreven in art. 458bis van het Strafwetboek bij minderjarigen of kwetsbare personen, bestaat er op dit principe een uitzondering.
- Wanneer u op de hoogte wordt gebracht van dergelijk seksueel geweld bij minderjarigen en kwetsbare personen, en u van oordeel bent dat er sprake is van:
  - zwaar geweld of een imminente dreiging voor de veiligheid en de integriteit van het slachtoffer; of
  - psychologisch onvermogen van het slachtoffer om de situatie te beheersen; of
  - mogelijk seksueel geweld bij andere slachtoffers;kan u overwegen om uw beroepsgeheim te laten varen en op basis van de wettelijke hulpverleningsplicht te handelen.
- ⇒ U neemt dan contact op met de procureur des Konings.<sup>6</sup>

## STAP 2. Tips bij doorverwijzing naar psychosociale en/of socioculturele initiatieven

- U heeft een **eerste (telefonisch/fysiek) gesprek** achter de rug en u bevindt zich in **de oranje fase**:
  - U heeft vermoedens van mogelijk slachtofferschap, maar twijfelt nog.
  - In dat geval kan u het slachtoffer doorverwijzen naar:
    - (1) psychosociale en/of;
    - (2) socioculturele initiatieven.
- Het doel is om een tussenstap te creëren vóór de eigenlijke hulpverlening, waarbij een voedingsbodem gecreëerd wordt waarin slachtoffers, door middel van een luisterend oor, sociale activiteiten (bv. workshops) enz. voldoende vertrouwen krijgen om mogelijke geweldsituaties bespreekbaar te durven maken.

### A. Psychosociale initiatieven

#### ***Bv. Elles sans frontières (Elles Pour Elles) vzw***

U merkt dat het vermoedelijke slachtoffer nood heeft aan een luisterend oor en last heeft van stress, bezorgdheden, ...

#### **Mogelijke voorbeelden van doorverwijzing:**

- “Ik merk op dat [uw gevoel, bv. de persoon is terughoudend, gestrest] ... Indien je graag vrijblijvend een gesprek wil, geef ik je graag de contactgegevens door van ... om hierover eens te praten, in je eigen taal.”
- “Zou het je goed doen om hierover eens te praten met iemand die naar je verhaal luistert, in je eigen taal?”
- “Zou je graag eens (vrijblijvend) hierover praten met ...?”

<sup>5</sup> Zie voor meer info pp. 17-20 in de ‘Handleiding bij de meldcode seksueel geweld voor artsen en zorgverleners’.

<sup>6</sup> Voor contactgegevens, zie: <https://www.om-mp.be/nl/contacten>.

## B. Socioculturele initiatieven

### *Bv. La Voix des Femmes, FMDO vzw*

U hebt twijfels of een 'niet-pluis'-gevoel en merkt dat het vermoedelijke slachtoffer nood heeft aan een goede babbel en/of nood heeft om de gedachten te verzetten, aan sociale activiteiten, vrijetijdsbesteding ...

U verwijst door naar de organisaties in stap 2, waarbij een voedingsbodem gecreëerd kan worden voor het slachtoffer om mogelijke (gewelds)'issues' aan te kaarten.

#### **Mogelijke voorbeelden van doorverwijzing:**

- Bv. "Ik merk op dat [uw gevoel, bv. de persoon is terughoudend, heeft nood aan sociaal contact] ... Indien je graag vrijblijvend eens [een activiteit doet (bv. atelier X)/afspreekt met lotgenoten/je gedachten wil verzetten] ... geef ik je graag de contactgegevens door van ...";
- "Ik merk op dat je hier nog geen manier hebt om je gedachten te kunnen verzetten. Wat voor vrijetijdsbesteding zou je graag doen?"
- "Ik merk op dat je misschien graag je gedachten eens zou willen verzetten, ik denk daarom aan bijvoorbeeld [activiteit]. Zou het je interesseren om hieraan deel te nemen?"
- "Zou het je goed doen om deel te nemen aan enkele sociale activiteiten met andere lotgenoten?"
- "Zou je graag wat meer mensen leren kennen en deelnemen aan [activiteit]?"
- "Wil je eens in gesprek gaan met... [bv. tijdens een fysieke ontmoeting]?"

## STAP 3. Doorverwijzing naar reguliere hulpverlening

- U verwijst door naar de organisaties in stap 3 indien het slachtoffer geweld onthult en de wens naar hulpverlening uit:
- Ofwel geeft u zelf de contactgegevens van een contactpersoon binnen de betrokken organisatie aan het vermoedelijke slachtoffer;
  - Ofwel vraagt u toestemming aan het vermoedelijke slachtoffer om zijn/haar contactgegevens te delen met een contactpersoon van de betrokken organisatie.



**Let op,** het is ook hierbij belangrijk dat u het slachtoffer niet verplicht. Laat steeds de controle aan het slachtoffer.

## Contactgegevens

### **Elles sans frontières asbl**

Brugmannlaan 164

1190 Brussel

0466 901 702\*

\*voor warme doorverwijzing in het Oekraïens beschikbaar vrijdagmiddag 14u tot 16u

epe.bruksela@gmail.com

### **FMDO vzw (Vlaanderen)**

Saintelettesquare 19

1000 Brussel

02 344 69 92

Info@fmdo.be

### **La Voix des Femmes (Brussel en Wallonië)**

Verbandsstraat 20

1210 Brussel (Metrohalte Madou)

02 218 77 87

lvdf@lavoixdesfemmes.org

## Bibliografie

BRAIN-be. (2021). *UN-MENAMAIS: Een beter begrip van de mechanismes, aard, omvang en impact van seksueel geweld in België*. Geraadpleegd van [https://www.belspo.be/belspo/brain-be/projects/FinalReports/UN-MENAMAIS\\_FinalRep\\_v2.pdf](https://www.belspo.be/belspo/brain-be/projects/FinalReports/UN-MENAMAIS_FinalRep_v2.pdf).

Instituut voor de gelijkheid voor vrouwen en mannen (2019). Meldcode voor het signaleren van gedwongen huwelijken voor ambtenaren van de burgerlijke stand. Geraadpleegd van [https://igvm-iefh.belgium.be/nl/publicaties/meldcode\\_voor\\_het\\_signaleren\\_van\\_gedwongen\\_huwelijken\\_voor\\_a\\_mbtanaren\\_van\\_de\\_burgerlijke](https://igvm-iefh.belgium.be/nl/publicaties/meldcode_voor_het_signaleren_van_gedwongen_huwelijken_voor_a_mbtanaren_van_de_burgerlijke).

Instituut voor de gelijkheid voor vrouwen en mannen (2021). Handleiding bij de meldcode partnergeweld voor artsen en zorgverleners. Geraadpleegd van [https://igvm-iefh.belgium.be/nl/publicaties/handleiding\\_bij\\_de\\_meldcode\\_partnergeweld](https://igvm-iefh.belgium.be/nl/publicaties/handleiding_bij_de_meldcode_partnergeweld).

Instituut voor de gelijkheid voor vrouwen en mannen (2021). Handleiding bij de meldcode seksueel geweld voor artsen en zorgverleners. Geraadpleegd van [https://igvm-iefh.belgium.be/nl/publicaties/handleiding\\_bij\\_de\\_meldcode\\_seksueel\\_geweld](https://igvm-iefh.belgium.be/nl/publicaties/handleiding_bij_de_meldcode_seksueel_geweld).

Instituut voor de gelijkheid voor vrouwen en mannen (2021). Handleiding bij de meldcode vrouwelijke genitale verminking voor artsen en zorgverleners. Geraadpleegd van [https://igvm-iefh.belgium.be/nl/publicaties/handleiding\\_bij\\_de\\_meldcode\\_vrouwelijke\\_genitale\\_verminking](https://igvm-iefh.belgium.be/nl/publicaties/handleiding_bij_de_meldcode_vrouwelijke_genitale_verminking).

Keygnaert, I., Gilles, C., & Roelens, K. (2015). Checklist voor de optimale opvang van slachtoffers van seksueel geweld in Belgische ziekenhuizen. Gent, Brussel: Universiteit Gent. ICRH; UMC St-Pieter; FOD Volksgezondheid.

Keygnaert, I. & Linthout, L. (2020). Triage Tool voor identificatie, zorg en doorverwijzing van slachtoffers van seksueel geweld in Europese asielcentra en opvanginitiatieven. Universiteit Gent, Gent. ISBN: 9789078128663.

Stratégies Concertées de lutte contre les MGF (2014). Guide d'entretien pour aborder la question de l'excision lors des entretiens avec les filles et/ou leur famille, GAMS Belgique, Bruxelles. Geraadpleegd van [http://www.strategiesconcertees-mgf.be/wp-content/uploads/SC\\_MGF\\_Collection\\_Entretiens\\_NL\\_V6.pdf](http://www.strategiesconcertees-mgf.be/wp-content/uploads/SC_MGF_Collection_Entretiens_NL_V6.pdf).

Team Justitie (2022). *Be Free of Exploitation* [Brochure]. Geraadpleegd van <https://info-ukraine.be/en/documentation/communication-material/be-free-exploitation-belgium>.

Vrouwenraad (2017). Toolkit: Hoe een buddywerking starten met vrouwelijke vluchtelingen? Geraadpleegd van <https://vrouwenraad.be/wp-content/uploads/2022/04/toolkit-buddywerking.pdf>.

## Colofon

Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen  
Victor Hortaplein 40 - 1060 Brussel  
Tel.: +32 2 233 44 00  
gelijkheid.manvrouw@igvm.belgie.be  
<http://igvm-iefh.belgium.be>

Auteur:  
Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen

Verantwoordelijke uitgever:  
Michel Pasteel, Directeur van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen

Depotnummer:  
D/2022/10.043/24

De functies, titels en graden die in deze publicatie worden gebruikt, verwijzen naar personen van eender welk geslacht of genderidentiteit.

*Cette publication est également disponible en français.*